Menderes Dönemi Türkiye'nin Eğitim Politikaları (1950-1960)

Turkey's Educational Policies in Menderes Period (1950-1960)

Feyzullah Ezer*

Abstract: With the establishment of the Democratic Party, Turkey moved to a pluralistic democratic system. When the Democratic Party won the general elections held on May 14, 1950, the period of one party which lasting 27 years ended. Turkey experienced great changes in the social sphere with the Democratic Party came to power at the end of World War II. Adnan Menderes, who promised to bring unity to teacher education and to bring education to all parts of the country in pre-election, started a new era in the field of education during his ten-year power. During the Tevfik İleri who served as the Minister of National Education in the Menderes government, education and planning experts were invited from the USA and asked to prepare a report on education. In line with the report submitted by the US experts to the government, the US school has started to be implemented in education and training despite the lack of infrastructure. Furthermore, since the establishment of the Republic, the Village Institutes, which were opened in 1940, were closed with a law enacted in 1954 and converted into the first teacher schools. As a result of the demands of religious education coming from the public in the field of education, new imam orator high schools were opened during the period of the Democratic Party. In addition, the curriculum was organized to increase the number of hours of religious instruction in primary and secondary schools. In addition, the Higher Islamic Institute was established to train teachers of religion. During the period of Democratic Party Power, there were some developments in higher education. Efforts have been made to increase the number of university graduates in order to ensure the development of the country in a short time. For this purpose, the number of students and faculty members of existing universities and colleges has increased. The number of universities has been increased to seven by adding new ones to the three existing universities. During the establishment of the newly opened Middle East Technical University, Atatürk University, Karadeniz Technical University and Ege University, cooperation was made with US universities. During this period, faculty members came from the USA and worked in universities. Also many students and faculty members were sent to this country from Turkey. During the Democratic Party period, the transition from the European education system to the US school was made. The deterioration of the economic structure and political conflicts in the last periods of the Democrat Party Power caused the public support to this party to decrease. As a result of the military coup in 1960, which started with student events, the rule of the Democratic Party was ended.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Elazığ.
Assist. Prof. Dr. Fırat University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education.
ORCID 0000-0002-5862-8541
fezer@firat.edu.tr

Cite as/ Atıf: Ezer, F. (2020). Menderes dönemi Türkiye'nin eğitim politikaları (1950-1960), *Turkish Studies - History*, 15(1), 135-149. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40317>

Received/Geliş: 26 December/Aralık 2019

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 22 March/Mart 2020

Published/Yayın: 24 March/Mart 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

CC BY-NC 4.0

Structured Abstract: Republic of Turkey's founder, Mustafa Kemal Atatürk, since the National Struggle years, Turkey tried to create a national education system and organization will carry the level of modern countries. Since the foundation of the Republic, education has been one of the important problems to be solved. In the academic year 1923-1924 with a population of around 12 million average literacy rate of around 10% in Turkey, while the rate for women remained at lower levels.

Considering education reform as vital for the development and enlightenment of the society, Atatürk first enacted the Tevhid-i Tedrisat Law on 3 March 1924 with the approval of the Turkish Grand National Assembly and thus gathered all educational institutions within the Ministry of National Education. During this period, to take guidance to solve the problems of education expert John Dewey have been invited to Turkey in 1924. John Dewey emphasized in the report that teachers should be educated to solve many problems of the village. Dewey, in his report that includes the findings and recommendations for the Turkish education system, stated the importance of the education of teachers, the improvement of their economic situation, and the importance of teaching tools. Translation works that will contribute to the training of teachers, physical structures of schools, goods and equipment, hygiene rules, play and recreation areas are emphasized. Dewey also advised that teachers and ministerial officials be sent abroad to visit the educational developments in place, and that Denmark should be visited to study the material related to the course. Another educator invited to give an opinion, Alfred Kühne, expressed similar views in his report.

After the adoption of the Law of Unity of Education in Education, the Latin Alphabet was adopted on 1 November 1928 as the second important step. In this period, the role that education will play in the transformations planned to be realized in the field of education and culture was understood and great importance was given to education mobilization, especially public education, which was accepted in the society. Through the nation (People's) schools, a literacy campaign was announced in the country and citizens aged 15-45 years of age were subjected to a course to learn to read and write.

The victory of the Allied states was interpreted as the rule of democracy. This period is dominated by the single-party rule experienced new developments in Turkey and opposition parties have been established since 1945. The Democratic Party, which was founded in 1946, came to power after winning the general elections held in 1950, was the beginning of a new era. In the party charter of the Democratic Party published in 1946 in relation to education; It is stated that the aim is to spread the education light all over the country within a participatory program which will be determined according to scientific criteria related to democracy. The Democratic Party's National Regulations on National Education were briefly stated as follows:

1. Our Party (Democratic Party) is in favor of teaching unity in education.
2. Vocational and general education institutions should be organized according to the needs of the country.
3. Primary education constitutes the basis of our system. It is our basic principle that all primary school teachers are trained at high level.
4. The completion of the laboratory and other deficiencies of secondary schools is important for the preparation of universities. Our government is committed to providing them.
5. We believe that spreading various levels of technical education schools throughout the country is important for our development.
6. Reproduction of higher education institutions and raising them to the western level are among our targets.
7. Development of fine arts, increasing the number of libraries, museums, theaters and conservatories are among our duties.

As mentioned above, in the 38th article of the Constitution of the Democratic Party; In order to increase the number of universities, to increase the level of higher education institutions in western countries and to conduct various researches, it is necessary to establish research institutes within the university.

There have been some developments in higher education in line with the Democratic Party's goals of establishing new universities, as stated in the party charter. Efforts have been made to increase the number of university graduates in order to ensure the development of the country in a short time. For this purpose, the number of students and faculty members of existing universities and colleges increased. The number of universities increased to seven by adding new ones to the three existing universities. After 1950, in various

regions of Turkey; Ege University, Middle East Technical University, Karadeniz Technical University and Atatürk University were established to increase the number of universities. In the establishment phase of newly opened universities, cooperation was generally made with US universities. During this period, faculty members came from the USA and worked in universities. Many students and faculty members from Turkey were sent to this country.

In the charter of the Democratic Party, it was stated that cultural activities should be free from political pressures and all kinds of artistic activities should be supported by the public. In addition, Article 39 of the Democratic Party charter emphasizes the importance of establishing libraries, museums, theaters and conservatories.

Education included in all of the Democratic Party governments established five times over a decade, and it has been seen that the Democratic Party fulfilled many valleys in terms of schools, teachers and supplies. The Democratic Party stated that it will continue to support the gathering of education under one roof within the framework of the education policy that prepared and that the quality of education will be increased by opening schools of all degrees. The Democrat Party, which remained in power during the 1950-1960 period, revised the education system implemented during the single-party period and tried to move it further to the people's wishes. But the desired success in capturing a certain stability in education policy in Turkey could not be obtained, literally.

Keywords: Democratic Party, Adnan Menderes, Education, Village Institutes, Universities.

Öz: Demokrat Parti'nin kuruluşu ile birlikte Türkiye yeniden çoğulcu demokrasi düzenine geçmiştir. Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri kazanmasıyla 27 yıl süren tek parti dönemi son bulmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılı dönemi sonunda Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle Türkiye'de toplumsal alanda büyük değişimler yaşanmıştır. Seçim öncesi öğretmen yetiştirme konusunda birlik sağlanacağını ve eğitimin ülkenin her tarafına ulaştırılacağı sözü veren Adnan Menderes on yıllık iktidarı boyunca eğitim-öğretim alanında yeni bir dönem başlatmıştır. Menderes hükümetinde Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapan Tevfik İleri döneminde ABD'den eğitim ve planlama uzmanları davet edilerek eğitim konusunda rapor hazırlamaları talep edilmiştir. ABD'li uzmanların hükümete sundukları rapor doğrultusunda altyapı eksikliğine rağmen eğitim-öğretimde ABD ekolü uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren hazırlıkları yapılarak 1940 yılında açılan Köy Enstitüleri yoğun eleştirilerin hedefi olduğundan 1954 yılında çıkarılan bir kanunla kapatılarak ilk öğretmen okullarına dönüştürülmüştür. Demokrat Parti İktidarı döneminde eğitim-öğretim alanında halktan gelen dini eğitim talepleri neticesinde yeni imam hatip liseleri açılmıştır. Ayrıca müfredat programları düzenlenerek ilk ve orta dereceli okullarda din dersleri saatleri artırılmıştır. Buna ek olarak din dersi öğretmenleri yetiştirmek amacıyla Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. Demokrat Parti İktidarı döneminde yükseköğretimde de birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Ülkenin kısa süre içerisinde kalkınmasını sağlamak amacıyla üniversite mezunu sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçla mevcut üniversitelerin ve yüksekokulların öğrenci ve öğretim üyeleri sayısında artışlar sağlanmıştır. Daha önce mevcut olan üç üniversiteye yenileri eklenerek üniversite sayısı yediye çıkarılmıştır. Yeni açılan Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversitesi'nin kuruluş aşamasında ABD üniversiteleri ile işbirliği yapılmıştır. Bu dönemde ABD'den öğretim üyeleri gelerek üniversitelerde görev yapmışlardır. Türkiye'den de çok sayıda öğrenci ve öğretim üyesi bu ülkeye gönderilmiştir. Demokrat Parti döneminde Avrupa eğitim sisteminden ABD ekolüne geçiş yapılmıştır. Demokrat Parti İktidarının son dönemlerinde ekonomik yapının bozulması ve siyasi çekişmeler bu partiye olan halk desteğinin azalmasına sebep olmuştur. Öğrenci olayları ile başlayan ve 1960 yılında gerçekleştirilen askeri darbe sonunda Demokrat Parti iktidarına son verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Adnan Menderes, Eğitim, Köy Enstitüleri, Üniversiteler.

1. Giriş

XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı eğitim müesseseleri toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikteydi. Özellikle yükseköğretim seviyesinde faaliyet gösteren dönemin bazı medreseleri bilimsel anlamda önemli bir yer tutmuştur. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren diğer devlet kuruluşlarında olduğu gibi eğitim kurumlarında da bozulmalar baş göstermiştir. Avrupa'da bilimsel, teknolojik ve askeri alanda başlayan gelişmeleri Osmanlı Devleti yeterince takip edememiştir (Çiftcioğlu, 2007: 1-2).

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında ilk yenilik hareketleri XVIII. yüzyılda askeri alanda başlamış, bunu 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile getirilen batı tarzı okullar takip etmiştir. Bu okullarda ilk kez batı dilleri müfredat programlarına girmiş ve yabancı eğitimcilere görev verilmiştir. 1830 yılında Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanılmış ve bu gelenek Tanzimat döneminde de devam etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti batılılaşma adına kapılarını biraz daha açarak batı ile aradaki farkı kapatmaya çalışmıştır (Toprak, 2008: 12).

Eğitimde batılılaşma çabaları özellikle medrese sisteminin çağın gereklerine tam anlamıyla cevap verememesi sebebiyle bu kurumlara dokunulmadan batı tarzı eğitim kurumları açılmıştır. Ancak bu gelişmeler Osmanlı toplumunda çok başlılığı da beraberinde getirmiştir. Medreseler eskiden olduğu gibi şeyhülislama bağlı kalırken batı tarzı okullar için maarif teşkilatı oluşturulmuş, azınlık ve yabancı okullar ise, kendi temsilciliklerine bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Batı tarzı okullar arttıkça medreseler önemini kaybetmeye başlamış ve Cumhuriyet döneminde yapılmak istenilen modernleşme çabalarına zemin oluşturmuştur (Anık, 2006: 279-280). XVII. yüzyılda Avrupa'da başlayan modernleşme, XX. yüzyıla kadar dünyanın hemen her tarafında etkisini gösteren toplumsal yaşam şeklini oluşturan bir kavram olmuştur. Aslında modernlik, siyasi olarak demokrasiyi, bilimde akıl ve mantığı, ekonomik alanda ise sanayileşme, kalkınma ve üretimin hakim olduğu tarihsel bir dönemi içermiştir (Sallan Gül ve Alica, 2015: 12-13).

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele yıllarından itibaren, Türkiye'yi çağdaş ülkeler seviyesine taşıyacak Milli Eğitim sistem ve teşkilatlarını oluşturmaya başlamıştır (Eyyupoğlu, 2007: 3). Milli Mücadele'nin en zor günlerinde 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanması gereken Maarif Kongresi'nin ertelenmesi taleplerini reddederek toplantıyı gerçekleştirmesi konuya ne kadar önem verdiğinin kanıtı olmuştur (Aysal, 2005: 268). Türkiye'de bulunan eğitim kurumları ve öğrenci sayılarını tespit etmek, amacıyla toplanan Milli Eğitim Kongresi'nde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmen hazır bulunmuştur (Eyyupoğlu, 2007: 3). Kongreye Batı Cephesi'nden gelerek katılan Mustafa Kemal Atatürk, Türk Milletinin kalkınması için izleyeceği eğitim politikalarının temellerini bu kongrede atmıştır (Erdem, 2011: 2). Atatürk, Maarif Kongresi'nin açılışında yapmış olduğu konuşmada; eğitimi milletleri medeniyete ulaştıran ve Türk Devleti'ni dinamik idealine ulaştıracak bir araç olarak gördüğünü açıklamıştır. (Aysal, 2005: 268). Atatürk Atatürk emperyalist ülkeler karşısında mazlum milletlere örnek teşkil eden Milli Mücadele'yi 9 Eylül 1922 tarihinde başarıyla sonlandırmıştır.

Atatürk Atatürk emperyalist ülkeler karşısında mazlum milletlere örnek teşkil eden Milli Mücadele'yi 9 Eylül 1922 tarihinde başarıyla sonlandırmıştır. Zafer sonrası İzmir'e gelen Atatürk'e; Paşam çok yorulmuş olmalısınız, herhalde çiftliğinize çekilerek dinlenirsiniz şeklinde yöneltilen bir soruya, hayır asıl savaş bundan sonra başlayacaktır. Bu savaş ülkenin çağdaş medeniyetler seviyesine çıkma savaşı olacaktır şeklinde cevap vermiştir. Atatürk basın mensuplarına vermiş olduğu cevapla asıl savaşın yeni başladığını ve başta eğitim olmak üzere ülke kalkınması için yeni hamleler yapılacağını açıkça belirtmiştir (Erdem, 2011: 1).

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde daha önce yaşanmış olan savaş yıllarının da etkisiyle ortaya çıkan ekonomik ve siyasi sorunlar halk üzerinde yoğun bir baskı unsuru oluşturmıştır. Sorunların tespiti ve çözülmesi adına çalışmalar başlatılmış ve 1924 yılında ilk nüfus sayımı yapılmıştır. Buna göre; halkın % 24,2'sinin (3.305.879) şehirlerde, % 75,8'inin (10.342.391) ise kırsal kesimde yaşadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple kırsal alanlardaki sosyal ve ekonomik

sorunların çözülmesine yönelik çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Atatürk'ün, “*Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek anlamda üreten ve üretime katkı sağlayan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah içerisinde yaşamayı hak eden köylü olmalıdır*” şeklinde konuşması devletin köylüye bakış açısını göstermiştir. Bu dönemde köylerde ulaşım, altyapı, ekonomik ve sosyal sorunların yanında eğitim sorununun da ivedilikle çözülmesi büyük önem arz etmiştir (Avcı Akçalı, 2015: 30-31). Türkiye’de eğitim sadece köylerde çözülmesi gereken bir sorun olmayıp daha geniş şekilde ele alınıp, yeni temeller üzerine inşa edilerek ulusal boyutta yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. 1923-1938 döneminde hemen her alanda yenilikçi bir politika izlenmiştir. Bu dönemde Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Medeni Kanun, Latin Harflerinin Kabulü, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Halkevleri ve Köy Enstitülerinin açılış çalışmaları yapılmıştır (Anık, 2006: 279-280).

2. Demokrat Parti Öncesi Eğitim Faaliyetleri (1923-1950)

Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren çözüm bekleyen gereken büyük sorunlardan olan eğitim yetersizliği, yalnızca Osmanlı’dan kaynaklanan sistem yanlışı şeklinde ortaya çıkmamıştır. Altyapı ve kaynak yetersizliği de eğitime yatırım yapmayı engelleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. 1923-1924 öğretim yılında 12 milyon civarında nüfusa sahip olan Türkiye’de okuma yazma bilenlerin oranı ortalama % 10 civarında, kadınlarda ise bu oran daha düşük seviyelerde kalmıştır (Demirtaş, 2008: 157). Okuma-yazma oranlarıyla ilgili olarak dönemin Tokat Milletvekili Mustafa Vasfi Bey, TBMM’de yapmış olduğu konuşmada; “*Yüz bin nüfuslu Tokat vilayetinde ancak birkaç yüz kişinin okuma yazma bildiğini, okulların birçoğunun batı vilayetlerinde toplandığını ve bu durumun yanlış olduğuna*” dikkat çekerek tepki göstermiştir (Başgöz, 2010: 7). 1923-1924 öğretim yılında ülkede 4.894 ilkokul, 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu, 9 fakülte ve yüksekokuldan oluşan toplam 5.062 okul faaliyet göstermiştir. Bu okullarda görev yapan öğretmen ve öğretim elamanı sayısı 11.918 olarak tespit edilmiştir. Öğrenci sayısı ise ilkokulda 341.941, ortaokulda 5.905, lisede 1.241, meslek okulunda 6.547, yükseköğretimde 2.914 olarak belirlenmiştir. O dönemde bütçeden eğitime ayrılabilen pay çok düşük seviyelerde kalmıştır. Milli Mücadele sonrası savaş yıllarının da sona ermesiyle eğitime ayrılan kaynaklarda her geçen yıl artışlar kaydedilmiştir. 1923 yılı bütçesi 105.929.911. lira olarak kabul edilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı’na 3.033.003 liralık ödenek ayrılmıştır. Bu dönemde sayısal verilerin yanında eğitimin niteliği de düşük seviyelerde kalmıştır. Özellikle savaşlarda kaybedilen öğretmenlerin ortaya koydukları boşluğu doldurabilmek çok uzun yıllar almıştır. Ayrıca okul binalarının durumu, ders araç ve gereçlerinin eksikliği, idari teşkilatlanmalardaki sorunlar uzun süre giderilememiştir (Demirtaş, 2008: 157).

Atatürk eğitim reformunu toplumun kalkınması ve aydınlanması için hayati derecede önemli kabul ederek ilk önce 3 Mart 1924 tarihinde TBMM onayı ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nu çıkarmış ve bu sayede bütün eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplamıştır (Durak, 2008: 625). Milli egemenliği temin etmek için farklı şekillerde eğitim veren okulları bir çatı altında toplayarak birleştirme ihtiyacı gerçekleştirilmiş, askeri okullar haricindeki eğitim kurumlarının birleştirilmesi sağlanmıştır (Yüce, 2008: 9-10). Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na göre;

1. Türkiye sınırları içerisinde faaliyet gösteren bütün eğitim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

2. Şer’iye ve Evkaf Vekâleti veya vakıflar kanalıyla idare edilen bütün medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devredilmiştir.

3. Şer’iye ve Evkaf Vekâleti bütçesi için ayrılan ödenekler Maarif Vekâleti bütçesine aktarılmıştır.

4. Maarif Vekâleti tarafından din konusunda uzmanlar yetiştirilmesi amacıyla Darülfünun bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılması kararlaştırılmıştır.

5. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na kadar Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlı olan askeri rüştiye ve idadiler ile Sıhhiye Vekâletine bağlı okulların bütçelerinin Maarif Teşkilatına aktarılmasına karar verilmiştir (Resmi Gazete, 1924: 322).

Askeri okulların Maarif Teşkilatına bağlanması konusunda değişikliğe gidilerek, 22 Nisan 1925 tarihinde ek bir kararname ile Askeri liselerin bütçe, ödenek ve kadroları tekrar Müdafaa-i Milliye Vekâletine devredilmiştir (Resmi Gazete, 1925: 231). Bu dönemde eğitim sorunlarını çözmek ve rehberlik hizmeti almak üzere 1924 yılında eğitim uzmanı John Dewey Türkiye'ye davet edilmiştir. John Dewey; Türkiye'nin demografik yapısını dikkate alarak, öğretmenlerin köyün birçok problemlerini çözebilecek düzeyde yetiştirilmesi gerektiği yönünde rapor sunmuştur (Kardaş, 2017: 184-185). Dewey, Türk eğitim sistemine yönelik tespit ve önerilerine yer verdiği raporunda, öğretmenlerin eğitimi, ekonomik durumlarının düzeltilmesi, ders araç ve gereçlerinin önemini belirtmiştir. Öğretmenlerin yetiştirilmelerine katkıda bulunacak çeviri eserler, okulların fiziki yapıları, eşya ve donanımları, hijyen kuralları, oyun ve dinlenme alanları üzerinde durmuştur. Pratik eğitimin şartlarını oluşturabilmek için eğitim altyapısına önem veren Dewey hükümete bu şartların sağlanmasını önermiştir (Güneş, 2016: 68). Dewey ayrıca eğitim ile ilgili gelişmeleri yerinde görmek amacıyla ülke dışına öğretmen ve bakanlık yetkililerinin gönderilmesi, ders ile ilgili materyalleri incelemek amacıyla Danimarka'nın ziyaret edilmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Büyük kısmı kırsal kesimde yaşayan toplumun kendi bölgesinde kullanabileceği mesleki eğitim programına gereksinimi olduğunu belirten Dewey, eğitim hayatına ilk ve ortaöğretimden sonra devam edemeyecek olan gençler için özel meslek okullarının kurulmasını tavsiye etmiştir. Görüş belirtmesi için davet edilen bir diğer eğitimci Alfred Kühne'de hazırlamış olduğu raporunda benzer görüşlere yer vermiştir (Tangülü - Karadeniz ve Ateş, 2014: 1898).

John Dewey ve Alfred Kühne tarafından hazırlanan raporlar doğrultusunda Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey döneminde çıkarılan 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu ile "*İlk Muallim Mektebi*" ve "*Köy Muallim Mektebi*" şeklinde şehir ve köye yönelik iki farklı öğretmen okulu açılmıştır. Köylerin öğretmen ihtiyaçlarının temini ve öğretmenlerin köyde kalmasını sağlamak için çalışmalar yapılmış ve 7 Haziran 1925 tarihinde "*Şark Vilâyetlerine Gidecek Muallimlere İtası Muktezi Maaş Zamları Hakkında Talimatnâmenin Mer'iyete Vazına Dair Kararnâme*" ile doğu illerine tayin olunan ve yörenin yerlisi olmayan öğretmenlere daha fazla ücret ve maaş ödenmesi kabul edilmiştir (Kardaş, 2017: 184-185).

Eğitimde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra 1 Kasım 1928 tarihinde ikinci önemli adım olarak gerçekleştirilen Harf İnkılabı ile Latin Alfabesi kabul edilmiştir. Bu dönemde eğitim ve kültür alanında gerçekleştirilmesi düşünülen dönüşümlerde eğitimin oynayacağı rol anlaşılmış, toplumda kabul gören eğitim seferberliğine, özellikle de halk eğitimine büyük önem verilmiştir (Akyüz, 2011: 21). Millet mektepleri vasıtasıyla ülkede okuma yazma seferberliği ilan edilerek okul çağını geçmiş 15-45 yaşları arasındaki vatandaşlar kursa tabi tutularak okuryazar olmaları sağlanmıştır (Durak, 2008: 625). Ayrıca Atatürk'ün hedefleri arasında Türk tarihi, kültürü ve dili ile ilgili çalışmalar yapılmasını sağlamak yer almıştır. Bilindiği üzere Türk tarihini Osmanlı Devleti veya çok sınırlı da olsa, Selçuklu Devleti ile başlatanlar olmuştur. Daha önceleri dile getirilen "*Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten*" sözlerine şiddetle karşı çıkanlardan biri de Atatürk olmuştur. Atatürk, Türk tarihinin büyüklüğü ve Türklerin kökenlerinin Orta Asya'ya kadar uzandığı gerçeğinin genç nesillere aktarılması için öğretmenleri görevlendirmiştir. Atatürk'ün direktifiyle Ankara'da 1929 yılından itibaren tarih alanında en güncel kitapların ve araştırmaların bulunduğu bir kütüphane kurulmuştur. 23 Nisan 1930 tarihinde Ankara'da toplanan altıncı "Türk Ocakları Kurultayı" ile Türk Tarih Kurumu'nun temellerini teşkil eden "Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti" kurulmuştur. Bu heyetin katkılarıyla on bir bölümden oluşan, Türk Tarihini eski çağlardan Cumhuriyete kadar ele alan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı bir eser yayımlanmıştır. Bu çalışmaların devamında Türk Tarihini bilimsel yollarla inceleyerek elde edilen dokümanları neşretmek amacıyla 1931 yılında "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" kurulmuştur. Ayrıca Atatürk Türk

Dili'nin layık olduğu saygınlığa ulaşmasını sağlamak amacıyla 1932 yılında "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" nin kurulmasını sağlamıştır (Yalçın, Akbıyık, Özkaya vd. 2007: 192-196).

Atatürk döneminde gerçekleştirilen reformlar arasında 1933 üniversite reformu oldukça önemli yer tutmaktadır. Atatürk, üniversiteyi ülke kalkınması, gelişmesi ve aydınlanması için önemli bir kurum olarak görmüştür. 1933 yılında gerçekleştirilen reform ile Darülfünun, İstanbul Üniversitesi adını almıştır (Erdem, 2012: 377). Darülfünun'da görev yapan öğretim üyelerinin % 35'i görevlerinden ayrılmışlardır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından üniversitelere yeni bir statü kazandırılması için çıkarılan 2252 sayılı yasa ile İstanbul Üniversitesi oluşturulmuştur (Ceylan, 2008: 13). Atatürk döneminde gerçekleştirilen reform ile birlikte üniversitelerin güçlenmesini sağlamak amacıyla, batı ülkeleri ve ABD'den Türkiye'ye eğitim uzmanı ve bilim insanları getirilmesi aynı zamanda Türkiye'den dış ülkelere eğitimci, teknik elaman ve öğrenciler gönderilmesi teşvik edilmiştir (Namal, 2012: 16).

3. Demokrat Parti Döneminde Eğitim Faaliyetleri

Atatürk Türkiye'nin geleceği için demokratik bir yönetim sisteminin gerekli olduğunu ve siyasi partilerin de demokrasinin en önemli öğeleri olduğuna inanmıştır. Bu amaçla Cumhuriyet Halk Fırkasına alternatif olarak yeni bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik etmiştir. 1924 yılında Kazım Karabekir Paşa tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kısa süre zarfında iktidar partisine alternatif oluşturmuş, fakat doğuda çıkan isyan ve İzmir'de ortaya çıkan suikast sebebiyle iktidar tarafından bu partinin faaliyetlerine son verilmiştir (Altınkaş, 2012: 5). 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrası baş gösteren ekonomik sıkıntılar yeni arayışları beraberinde getirmiş ve 1930 yılında Atatürk'ün de teşvikiyle Fethi Okyar tarafından Türkiye'nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa süre içerisinde güçlenmiş, 1930 yılında ilk kez katılmış olduğu mahalli seçimlerde başarılı olmuştur. Kısa sürede muhaliflerin bu partide toplanmaları ve kontrolün zorlaşması üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası, kurucusu Fethi Okyar tarafından kapatılmıştır. Türkiye'de II. Dünya Savaşı sonuna kadar tek partili yönetim anlayışı devam etmiş ve Atatürk'ün bütün çabalarına rağmen istenilen çok partili döneme geçiş yapılamamıştır (Tarım, 2013: 1).

1930 yılından itibaren Dünya Ekonomik Krizi'nin de etkisiyle Türkiye'de devletçilik uygulamasına geçilmiş, sanayileşme ve kalkınma hamleleri başlatılmıştır. Bu hamleler kent merkezlerinde eğitimi de olumlu yönde etkilerken kırsal kesim bu gelişmelerden yeterince faydalanamamıştır. Otuzlu yılların ortalarında şehir merkezlerinde okuma yazma oranı % 60'a ulaşırken köylerde bu oran % 22 civarında kalmıştır. Ayrıca, 40.000 köyün, 31.000'inde okul bulunmamakta ve okul bulunan köylerin birçoğunda öğretmen yetersizliği sebebiyle eğitim kesintili olarak ancak 3 yıl yapılabilmekteydi. Bu sebeple 1936 yılından itibaren öğretmen kurslarının olduğu yerlerden başlamak üzere köy enstitülerinin açılması planlanmıştır (Sallan Gül ve Alican, 2015: 18).

1936 yılında açılan köy öğretmen okulları ve öğretmen kursları ile başlayan süreç sonunda TBMM tarafından çıkarılan 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı yasayla köy enstitülerinin kurulması kanunu kabul edilmiştir. Çıkarılan yasayla; "*Köylere öğretmen ve teknisyen yetiştirilmesi*" amaçlanmıştır. 1941 yılında kabul edilen bir diğer yasayla, köy enstitülerinin teşkilatlanma şekli, köyde görev yapacak öğretmenlerin yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir. Ayrıca köy enstitülerinin üst kademesi olan Yüksek Köy Enstitüsü açılmıştır (Boybeyi ve Sallan Gül, 2008: 69-70). Köy enstitülerinin kuruluş amacı kırsal alanlardaki eğitim ve kalkınmışlık düzeyini artırmak olmuştur. Çünkü Cumhuriyet'in ilan edilmesinin üzerinden on beş yıldan fazla zaman geçmesine, birçok alanda önemli inkılaplar yapılmasına rağmen eğitim alanında istenilen seviyenin çok altında kalınmıştır. Bunun da en önemli sebebi kaynak yetersizliği olarak belirlendiğinden daha az maliyetle ülkenin hem eğitim hem de kalkınma meselesinin çözülmesi planlanmıştır. İlk defa uygulanacak olan köy enstitüsü sistemiyle okulların inşası, köy halkı, öğretmen ve öğrenciler tarafından yapılacak, bu işlemler eğitim-öğretimin bir parçası olarak yerine getirilecekti

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1948: 2). Öğrencilerin kalacağı binaların yapım ve onarım işleri, yiyecek, giyecek gibi ihtiyaç maddeleri enstitünün kendi imkânları ile karşılanacaktı. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde faaliyete geçirilen köy enstitülerinde, İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un büyük gayretleri olmuştur. İzmir'de Amerikan Koleji'nin satın alınmasıyla İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü ve aynı dönemde Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü'nün açılışı gerçekleştirilmiştir (Koç, 2010: 69-70).

Türkiye'de 1940 yılında faaliyete geçen köy enstitüleri, köylere eğitim hizmeti ulaştırma açısından dünyaya örnek teşkil etmiştir. 1940 yılında çıkarılan Köy Enstitüleri Kanunu'nun 16. Maddesi uyarınca; Köye yapılacak okulların binaları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen planlara göre; il müfettişi ve gezici başöğretmen kontrolünde köy ihtiyar heyetleri tarafından inşa ettirilmesi kabul edilmiştir (Çoban, 2011: 450-451). Köy enstitüsü mezunlarının görev yapacakları köylerdeki okul ve evlerin yapımında 5210 sayılı kanunun 5, 6, 7. maddeleri uyarınca çalışma mükellefiyetinin uygulanmasına dair; İçişleri ve Çalışma Bakanlıklarının uygun görüşlerine dayanan Milli Eğitim Bakanlığı'nın 24 Temmuz 1948 tarih ve 65-84/ 17623 sayılı yazısı ile Bakanlar Kuruluna gönderilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın göndermiş olduğu karar metni Bakanlar Kuruluna görüşülerek kabul edilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1948: 1).

1939 yılında Avrupa'da başlayarak dünyaya yayılan ve 1945 yılına kadar devam eden II. Dünya Savaşını Müttefik Devletlerin kazanması Avrupa ve dünyada yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur (Yücel, 2002: 1543). II. Dünya Savaşı sonunda diktatörlük rejimleri geri plana düşerken, demokratik rejimler ön plana çıkmıştır (Korhan, 2016: 40). Bu gelişmeler batılı Müttefik Devletlerin yanında yer almak isteyen ülkelerin yönetim şekillerini yeniden gözden geçirmelerine sebep olmuştur (Özmen, 2018: 19). Tercihini batılı devletlerden yana kullanan Türkiye 1945 yılından itibaren siyaset alanında değişim sürecine girmiştir. Bu dönemde ABD'nin yardım ve desteği ile Türkiye'de tarım ve ulaşım başta olmak üzere birçok alanda modernize çalışmaları başlatılmıştır (Tezel, 1994: 401). Türk hükümeti ülke içi ve dışındaki gelişmelere kayıtsız kalmayarak çok partili sisteme geçiş konusunda olumlu adımlar atmaya başlamıştır (Akandere, 1998: 331-332). Çok partili sisteme geçiş konusunda dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihinde yapmış olduğu olumlu konuşma sonrası, Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945 tarihinde Türkiye'nin üçüncü muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur (Karlı, 2008: 54). 7 Ocak 1946 tarihinde ise Celal Bayar başkanlığında, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından Demokrat Parti kurulmuştur. 1946 erken genel seçimlerinde 62 milletvekilliği kazanan Demokrat Parti muhalefet görevi üstlenmiştir (Karakök, 2011: 90). Böylece 1946 yılında çok partili dönem başlamış ve yapılan seçim sonucu muhalefet partileri oluşmuştur. Bu dönemde partilerin uzlaşmasıyla yükseköğretim kanunu çıkarılarak, 1946 yılında Ankara'da faaliyet gösteren çeşitli fakülte ve yüksekokulların birleştirilmesiyle Ankara Üniversitesi kurulmuştur. Ayrıca 1946 tarih ve 4936 sayılı yasayla üniversitelere özerklik tanınmış, üniversite rektörleri ve dekanlarının seçimle göreve gelmeleri esası kabul edilmiştir (Arslan, 2005: 32).

Dört yıllık muhalefet sonunda Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde oyların % 53,3'nü alarak 408 milletvekili ile tek başına iktidar olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi ise oyların % 39,9'nu elde ederek 69 milletvekili çıkarabilmiştir (Karakök, 2011: 90). 22 Mayıs 1950 tarihinde törenle iktidarı devralan Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı seçiminde 453 milletvekilinin katıldığı oylamada 378 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Adnan Menderes Başbakanlığında kurulan hükümet ise, 2 Haziran 1950 tarihinde TBMM'den güvenoyu almıştır (Keskin, 2012: 111-112).

Adnan Menderes dönemi, Türkiye'de ABD yardımları sonucu büyük yatırımların yapıldığı bir dönem olmuştur. On yıllık kesintisiz Demokrat Parti iktidarı döneminde Kore Savaşı'na katılmak suretiyle ilk defa yurt dışına asker gönderilmiş, yine bu dönemde Türkiye NATO'ya üye olmuştur. Traktör sayısı iki binlerden kırk iki bine yükselmiş, çiftçilere bolca kredi dağıtılmış ve

buna bağlı olarak tarımda ekili alanlar 14 milyon hektardan 23 milyon hektara çıkarılmıştır. Buna ilaveten ülkenin çeşitli bölgelerinde yollar, limanlar ve elektrik santralleri inşa edilmiştir (Mango, 2007: 56-57).

Demokrat Parti'de Birinci Menderes Hükümeti döneminde Milli Eğitim Bakanlığı görevine İzmir Milletvekili Avni Başman getirilmiştir. Milli Eğitim Bakanı Avni Başman tarafından, Hükümetin eğitim ve kültür programı hazırlanarak parti tüzüğüne eklenmiştir. Buna göre; Demokrat Parti Hükümeti'nin demokrasiye bağlı, bilimsel kriterlere göre tespit edilecek katılımcı bir program dahilinde eğitim ışığını ülkenin dört bir yanına yayma hedefi olduğu belirtilmiştir (Tangülü, 2012: 392). Ayrıca, Demokrat Parti'nin kuruluşu sırasında hazırlanmış olan parti tüzüğü'nün eğitimle ilgili bölümü Birinci Menderes (22 Mayıs 1950 - 9 Mart 1951) hükümeti döneminde uygulanmak üzere Milli Eğitim İşleri, başlığı altında yer almıştır. Buna göre;

- 1- Partimiz (Demokrat Parti) eğitimde öğretim birliğinden yanadır (Madde: 33).
- 2- Mesleki ve genel eğitim kurumları ülke ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir (Madde: 34).
- 3- İlköğretim eğitimi sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün İlkokul öğretmenlerinin yüksek seviyede yetişmeleri temel ilkemizdir (Madde: 35).
- 4- Orta dereceli okulların laboratuvar ve diğer eksiklerinin tamamlanması üniversitelere hazırlık aşamasında önem arz etmektedir. Hükümetimiz bunları sağlamakta karardır (Madde: 36).
- 5- Çeşitli derecedeki Teknik eğitim okullarını ülkenin her tarafına yaymanın, kalkınmamız açısından önemli olduğuna inanmaktayız (Madde: 37).
- 6- Yükseköğretim kurumlarının çoğaltılması ve batı seviyesine çıkarılması hedeflerimiz arasındadır. Üniversiteler bilimsel ve idari açıdan özerkliğe sahip olmalıdırlar. Üniversitelere bağlı araştırma enstitüleri kurularak ülkenin kalkınması hususunda bilimsel araştırma yapılması hususunda hükümetimizce her türlü destek verilecektir (Madde: 38).
- 7- Güzel sanatların gelişimi, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar ve konservatuarların sayılarının artırılması görevlerimiz arasındadır. Ülkemiz insanların milli değerleri ve kültür seviyelerinin yükseltilmesi hususunda her türlü maddi ve manevi destek tarafımızdan verilecektir. Ancak yasalar çerçevesinde bilimin, sanatın ve değişik fikirlerin siyasi ve idari baskılardan uzak olarak icra edilmelerini demokrasinin gereği olarak görüyoruz (Madde: 39).
- 8- İlkokul öğretmenlerinin kabiliyetleri doğrultusunda gayretli bir şekilde çalışıp öğretimlerini tamamlayarak, üniversitelerde öğretim üyeliğine kadar yükselmelerinin temin edilmesi hedeflerimiz arasındadır (Madde: 40).
- 9- Doğu bölgelerimizde en alt kademedan başlamak üzere her seviyede okullar açmak, fakülte ve enstitüler kurmak suretiyle doğunun bir kültür merkezi olmasını sağlamayı görev kabul ediyoruz (Madde: 41) (Demokrat Parti Programı, 1946: 10-12). Yukarıda yer alan maddelerden anlaşılacağı üzere eğitim faaliyetlerinin her kademesi Birinci Menderes hükümeti döneminde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Demokrat Parti hükümetlerinin eğitim ve kültür politikalarına esas teşkil eden hedef ve ilkeler tespit edilirken dönemin şartları ve halkın ihtiyaçları etkili olmuştur (Özkan, 2008: 219).

Başbakan Adnan Menderes TBMM'de ilk hükümet programını açıklarken eğitimle ilgili olarak özetle; *"Ekonomik olarak büyük ilerleme sağlansa bile, milli ve ahlaki değerlere dayanmayan bir toplumun bugünün karmaşık dünyasında kötü bir sonla karşılaşması kaçınılmazdır. Talim ve terbiyesinde bu esasları dikkate almayan, genç nesilleri milli ve insani değerlerle donatamayan bir ülkede ilim ve teknik bilgilerin verilmiş olması özgür ve bağımsız bir millet olarak yaşamının güvencesi sayılamayacağını..."* belirtmiştir. İkinci ve üçüncü Menderes hükümetlerinin bakanlar kurulu programlarında eğitim-öğretimle ilgili maddelere yer verilmiş,

fakat dördüncü ve beşinci Menderes hükümetlerinin bakanlar kurulu programlarında eğitimle ilgili ifadeler yer almamıştır (Tangülü, 2012: 393-394).

İkinci Menderes hükümeti (9 Mart 1951 – 17 Mayıs 1954) programına göre, ülke içerisinde faaliyet gösteren ilkokul, ortaokul, lise, yüksek ve teknik eğitim okullarının merkezi bir genel eğitim politikasıyla yönetileceği belirtilmiştir (Gezer, 2012: 68). İkinci Menderes Hükümetinin eğitim programında bazı değişikliklere yer verilmiştir. Bunlar kısaca;

1. Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol yapımı konusunda ustalar yetiştirmek amacıyla kurslar düzenlenecektir.

2. Köy okulları inşaatında doğu illeri başta olmak üzere diğer geri kalmış bölgelerdeki okul yapımına öncelik verilecek ve köylü vatandaşlarımızın okul inşaatlarında çalışma mükellefiyetleri kaldırılacaktır.

3. Doğu bölgesinde belirlenecek bir vilayette kısa süre içerisinde bir üniversite temeli atılacaktır (Karakök, 2011: 91).

Yukarıda belirtildiği üzere Demokrat Parti tüzüğü'nün 38. maddesinde yükseköğretim kurumlarıyla ilgili olarak; yükseköğretim meselesinin üzerinde önemle durulması gerektiğine işaret edilmiştir. Yükseköğretim kurumlarının sayılarının artırılması, batı ülkelerindeki yükseköğretim kurumları seviyesine çıkarılması ve çeşitli araştırmalar yapılması amacıyla üniversite içerisinde araştırma enstitüleri kurulmasının hedeflendiği şeklinde ifadeler yer verilmiştir. Bu ifadeler Demokrat Parti kurmaylarının yükseköğretimde nicelikten ziyade niteliğe önem verdiklerini göstermektedir. Parti tüzüğü'nün 40. maddesinde, öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri hatta mesleğinin zirvesine çıkarak üniversitelerde öğretim üyeliğine kadar yükselmelerinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Tüzüğü'nün 41. maddesinde ise, doğu bölgelerine her kademedeki okullar açarak, fakülte ve enstitüler eklemek suretiyle o bölgelerin bir kültür merkezi yapılması hedeflenmiştir. (Özkan, 2008: 221).

4. Demokrat Parti Döneminde İlk, Orta ve Yükseköğretimdeki Gelişmeler

4.1. İlköğretim

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ilköğretimi, ülkenin en ücra köşelerine kadar yayma düşüncesi hükümetlerin en önemli politikalarından biri olmuştur. İlköğretim okulları Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen ilke ve inkıpların gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir araç kabul edilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde gerçekleştirilen Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim öğretim faaliyetleri Milli Eğitim çatısı altında toplanarak daha dinamik bir şekil almıştır. 1924 Anayasasında eğitim öğretim faaliyetlerine yer verilerek ilköğretim zorunlu, parasız ve beş yıl olarak tespit edilmiş, köylerde ise imkânlar nispetinde ilköğretim süresi üç yıl olarak uygulanmıştır. Türkiye'de köylerde öğretmen açığının giderilmesi amacıyla 1940 yılında köy enstitüleri açılmış fakat bu okullar 1954 yılında kapatılmıştır (Yüce, 2008: 143).

Demokrat Parti döneminde Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında 4-14 Şubat 1953 tarihleri arasında V. Milli Eğitim şurası toplanmıştır. Şuranın açış konuşmasını yapan Bakan Tevfik İleri, eğitime vermiş oldukları önemi; *"Milli Eğitimin problemleri arasında ilköğretim konusu ilk sırada yer almaktadır. Bu konuyu ivedilikle çözerek ilköğretimi ülkenin en ücra köşelerine kadar götürmek zorundayız"* sözleriyle ifade etmiştir (Beşinci Maarif Şurası, 1954: 5). Şura toplantısında ilköğretim yasa tasarısı, ilköğretim programının tekrar ele alınması ve ilköğretime öğretmen yetiştirilmesi konuları gündeme getirilmiştir. Şurada kabul edilen kararlar çerçevesinde Bolu ve İstanbul vilayetlerinde deneme amacıyla pilot bölge okulları açılmıştır. Bu okullarda öğrencilerin serbestçe çalışma ve sosyal etkinliklere yönlendirilmeleri, konu tespiti ve anlatımında öğretmenlerin tercihlerine daha fazla yer verilmesi kabul edilmiştir (Yüce, 2008: 145-146). 1953 yılında toplanmış olan VI. Milli Eğitim şurasında alınan kararlar ancak sekiz yıl sonra 222 sayılı ilköğretim kanunu olarak kabul edilmiş ve 12 Ocak 1961 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

İlköğretim Yasa tasarısı yürürlükte olan eski mevzuatların günün şartlarına göre yeterli olamadığı gerekçesiyle hazırlanmıştır. Tasarı genel hatlarıyla; köy okullarında öğretim zamanlarının tespiti, öğrencilere gereken kitap ve kırtasiye malzemelerinin temini, öğretmen ve okul yöneticilerinin görev ve yetkilerinin belirlenmesi vb. pek çok konuyu içermiştir (Tangülü, 2012: 394).

4.2. Ortaöğretim

Ortaöğretim kurumları; toplumun gereksinim duyduğu donanımlı vatandaşların yetiştirilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu okullar aynı zamanda ara elaman yetiştirilmesi ve yükseköğrenime öğrenci hazırlama konusunda da önemli bir basamak olmuştur. 1946 yılında çok partili sisteme geçişle birlikte eğitim faaliyetlerinde bazı değişimler yaşanmıştır (Taşdöven, 2013: 60). Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde 1949 yılında gerçekleştirilen IV. Milli Eğitim şurasında daha önce üç yıl olan liselerin dört yıla çıkarılması için prensip kararı alınmış, ancak uygulama aşamasına geçilememiştir. Demokrat Parti döneminin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından 1952-1953 öğretim yılından itibaren bu karar uygulanmaya başlanarak lise eğitimi dört yıla çıkarılmıştır. Karar sonrası müfredatta yer almayan resim, müzik, sanat tarihi vb. dersler haftalık iki saat olmak üzere müfredata eklenmiştir. Ayrıca 1952 yılı müfredatına göre öğrencilerin dördüncü sınıfta fen ve edebiyat kollarına ayrılmalari kararı alınmıştır. Liselerin dört yıla çıkarılması kararı gelen tepkiler üzerine 1954-1955 öğretim yılından itibaren tekrar üç yıla indirilmiştir (Yüce, 2008: 152-153).

Demokrat Parti döneminde Türk Milli Eğitimi ABD eğitim sistemini örnek almaya yönelmiştir. Ortaöğretim kurumlarının yapılandırılması ve eksiklerinin tamamlanması amacıyla 1951-1954 döneminde ABD'den, Türkiye'ye üç bilim uzmanı davet edilmiştir. Uzmanlar tarafından ortaöğretim kurumları incelenerek hazırlanmış olan raporlar Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulmuştur. Bu uzmanlardan John J. Rufi, Ellswort Tompkins ve Lester Beals, raporlarında; müfredat, öğrenci sayıları, alt yapı ve nitelik konularında benzer görüşlere yer vermişlerdir (Marım ve Sam, 2018: 15-19). Ortaöğretimde izlenen politikalar, nitelik olarak gözle görülür bir iyileştirmeyi beraberinde getirmiştir. 1957 deneme okulları statüsünde oluşturulan fen liseleri ve başlangıcı 1960 yılına kadar uzanan, 1965 tarih ve 625 sayılı Özel Okullar Kanunu ile Eskişehir ve İzmir'de açılan iki özel okulun faaliyete geçmesiyle, ilerleyen yıllarda ortaöğretimde çok sayıda özel okul açılmıştır (Tangülü, 2012: 395).

4.3. Mesleki ve Teknik Eğitim

Türkiye'de 1950 yılına kadar mesleki ve teknik eğitim alanında yeteri kadar gelişme yaşanmamıştır. Demokrat Parti dönemiyle başlayan tarım ve sanayi alanındaki gelişmelere paralel olarak yetişmiş elaman ihtiyacında artış yaşanmıştır. Bu sebeple 1950 yılından itibaren mesleki ve teknik eğitim konusu Demokrat Parti programlarında daha sık yer almaya başlamıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri TBMM'de yapmış olduğu bir konuşmada; daha önce görev yapmış hükümetleri eleştirerek, plansız bir şekilde açılan mesleki ve teknik okulların ülke ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kaldığını belirtmiştir (Yüce, 2008: 159).

Demokrat Parti Tüzüğü'nün 37. Maddesinde Mesleki ve Teknik Eğitim okullarının sayısal anlamda artırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu maddeye göre; "muhtelif derecedeki Mesleki ve Teknik Eğitim okullarının yaygınlaştırılması, ülke kalkınması açısından büyük önem arz etmektedir". Bu okullar, ortaöğretim seviyesinde bulunan ve teknik elaman yetiştiren kurumlardır. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde ara elaman ihtiyacını karşılamak amacıyla açılmışlardı. Demokrat Parti iktidarı döneminde de, teknik elaman ihtiyacını karşılamak amacıyla Mesleki ve Teknik Eğitim okullarının yaygınlaştırılması planlanmıştır (Özkan, 2008: 220-221).

1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti hükümetlerinin eğitim politikaları incelendiğinde en fazla mesleki ve teknik eğitim alanına önem verildiği görülmektedir. Nitekim 1957 yılında toplanmış olan VI. Milli Eğitim şurasında, sadece mesleki ve teknik eğitim ile halk eğitimi konusu gündeme alınmıştır. 1956-1957 öğretim yılından itibaren meslek ortaokullarında iş

bilgisi derslerinin ağırlıkta olduğu bir dönem başlamıştır. İş bilgisi derslerinin ağırlıklı olması eleştiri konusu yapılmış, 12 yaşındaki öğrenciler için 36-44 saatlik atölye derslerinin beden sağlığını olumsuz etkileyeceği sebebiyle, sanat okullarının orta kısımlarının kapatılması istenmiştir. Baskılar sonunda meslek ortaokulları kademeli olarak genel ortaokullara dönüştürülmüştür (Karakök, 2011: 94).

4.4. Yükseköğretim

Cumhuriyet döneminde üniversiteye yönelik ilk düzenleme 1924 yılında gerçekleştirilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu uyarınca medreseler kapatılmış, Darülfünun tekrar düzenlenerek "İstanbul Darülfünunu" adını almış, hukuk, tıp, edebiyat, fen ve ilahiyat fakülteleri açılmıştır. Bu dönemde Devletin üniversitelerden beklentisi; Cumhuriyet değerlerine sahip çıkılması ve bilimsel araştırma yapılması yönünde olmuştur. 1933 yılında yabancı uzmanların da raporları doğrultusunda "Üniversite Reformu" yapılmış ve Darülfünun, İstanbul Üniversitesi adını almıştır. Bu dönemde 70 kadar Alman bilim insanı yükseköğretim kurumlarında görev alarak destek vermişlerdir (Taşdöven, 2013: 82-83).

İstanbul'da reform çalışmaları devam ederken, Ankara'da 1925 yılında Hukuk Mektebi, 1930'da Ziraat Enstitüsü, 1935'te Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1943'te Fen Fakültesi, 1945'te Tıp Fakültesi ve 1949'da İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. 1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılarak yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre kısaca; üniversitelere özerklik ve tüzel kişilik tekrar verilmiş ve bu düzenleme 1973 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. 1946 yılından sonra birtakım yeni üniversiteler kurulmuştur. Bu üniversiteler; 1955 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Ege Üniversitesi, 1957 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1958 yılında ise Erzurum'da Atatürk Üniversitesi açılmış ve kurumlar Türkiye'nin kalkınmasında büyük hizmetler sunmuşlardır (Akyüz, 2010: 359-360).

Demokrat Parti on yıllık iktidarı döneminde yükseköğretim kurumlarına ayrı bir önem vermiştir. Demokrat Parti iktidara geldiğinde 3 üniversite, 8 yüksekokul devralmış, yapmış olduğu çalışmalar sonunda üniversite sayısı 8'e, yüksekokul sayısı ise 23'e ulaşmıştır (Arslan, 2005: 33). Ayrıca Demokrat Parti tüzüğünde, kültürel faaliyetlere de yer verilerek, ilmin ve sanatın siyasi baskılardan uzak tutulması ve sanatsal faaliyetlerin devlet tarafından desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu konuda Demokrat Parti tüzüğünün 39. maddesi; ilim ve sanatın ilerlemesini temin etmek, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, konservatuarlar kurmayı devletin görevleri arasında saymıştır. Ancak, devletin bu faaliyetleri desteklemesi yanında ilim, sanat ve fikir hareketlerinin siyasi baskılardan uzak tutulması gerektiği demokrasinin temel şartı olarak kabul edilmiştir (Özkan, 2008: 222).

5. Sonuç

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren başlatılan kalkınma hamleleri içerisinde eğitim önemli bir yere sahip olmuştur. Okuma yazma oranının çok düşük seviyelerde olması, alt yapı ve sermaye yetersizliği, ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun köylerde ikamet etmesi yapılmak istenilen eğitim hamlelerinin önünde büyük engel teşkil etmiştir. Ayrıca I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'ye katılan öğretmenlerin birçoğunun şehit olması öğretmen açığının kısa sürede kapatılmasını imkânsız hale getirmiştir. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye'de, inkılaplar çerçevesinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Latin Harflerinin kabulü, millet mekteplerinin açılması ile başlatılan eğitim seferberliği sayesinde kısa sürede büyük mesafeler kat edilmiştir. Bu dönemde halkın % 80' i nin köylerde yaşaması ve eğitimin köyü kapsaması projeleri hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

1935 yılından itibaren Köye öğretmen yetiştirmek amacıyla köy enstitülerinin kuruluşu ile ilgili olarak kararlı ve yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Köy enstitülerinin kuruluşunda batı taklitçiliğinden mümkün mertebe kaçınılarak, Türkiye şartlarına, örf adet gelenek ve kültür yapısına uygun, bilimsel çerçeveyi rehber edinen bir yol izlenmiştir. Enstitülerin kuruluşu

aşamasında ülke içinden ve dışından uzman eğitimi görüşü alınmasına özen gösterilmiştir. Konuyla ilgili olarak 1937 yılında John Dewey ve Alfred Kühne Türkiye'ye davet edilerek köy enstitülerinin kuruluşu ve izleyeceği yol hakkında görüş ve öneriler alınmıştır. Uzmanların hükümete sunmuş oldukları rapor doğrultusunda harekete geçilerek köy enstitüsü kuruluş çalışmaları başlatılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği 1940 yılında TBMM tarafından çıkarılan bir yasa ile köy enstitülerinin kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve demokrasiyi savunan ülkelerin galip gelmesi Türkiye'de yeni bir sürecin başlamasına sebep olmuştur. Bu konuda en önemli gelişme çok partili hayata yeniden geçiş süreci olmuştur. 1945 yılında başlayan bu süreç 14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesiyle sonuçlanmıştır. Demokrat Parti Birinci Menderes hükümetinin kurulmasından itibaren ekonomi, siyaset ve eğitim alanında farkını ortaya koymuştur. Özellikle Türkiye'nin Nato'ya üye olma süreci ile başlayan ilişkiler ekonomi alanında ABD yardımlarının başlamasıyla büyük ilerleme kaydetmiştir.

Demokrat Parti'nin izlemiş olduğu politikalar eğitimde batı modelinden ABD modeline geçişte etkili olmuştur. Demokrat Parti İç politikada eğitimde en etkili başlangıcı Milli Eğitim Bakanı İzmir Milletvekili Avni Başman döneminde gerçekleştirmiştir. Bu dönemde hazırlanmış olan parti tüzüğünde, demokrasi ve insan haklarına bağlı, bilimsel kriterlere uygun bir şekilde eğitim ışığının ülkenin her tarafını aydınlatacağı belirtilmiştir. On yıl boyunca beş kez kurulan Menderes hükümetlerinin tamamında eğitim konusuna yer verilmiş ve Demokrat Parti'nin okul, öğretmen ve materyal temini konusunda birçok vadini yerine getirdiği görülmüştür. Demokrat Parti hazırlanmış olduğu eğitim politikası çerçevesinde eğitimin bir çatı altında toplanmasını desteklemeye devam edeceğini, her dereceden okul açılarak eğitimde niteliğin artırılacağını belirtmiştir. 1950-1960 döneminde iktidarda kalan Demokrat Parti, tek parti iktidarı döneminde uygulanan eğitim sistemini gözden geçirerek halkın isteği doğrultusunda daha ileri noktalara taşımaya çalışmıştır. Ancak Türkiye'de eğitim politikalarında sonraki dönemler de dahil olmak üzere belirli bir istikrar yakalanmasında tam anlamıyla istenilen seviye elde edilememiştir.

Kaynakça

- Akandere, O. (1998). *Milli şef dönemi*. İz yayıncılık.
- Akyüz, Y. (2010). *Türk Eğitim Tarihi (MÖ. 1000-MS. 2010)*. Pegem Akademi Yayınları.
- Akyüz, Y. (2011). Osmanlı döneminden cumhuriyete geçilirken eğitim-öğretim alanında yaşanan dönüşümler. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 9-22. <https://doi.org/10.14527/331>
- Altınkaş, E. (2012). Cumhuriyetin ilk yıllarında iki demokrasi deneyimi TPCF ve SCF. *Akademik Bakış Dergisi*, 29, 1-16.
- Anık, M. (2006). Bir modernleşme projesi olarak Köy enstitüleri. *Dîvân*, 11(20), 2006/1, 279-309.
- Arslan, M. (2005). Cumhuriyet Dönemi üniversite reformları bağlamında üniversitelerimizde demokratiklik tartışmaları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, Yıl: 2005/1, 23-49.
- Avcı Akçalı, A. (2015). Karanlık Sokağı Aydınlatan Enstitü: Aksu Köy Enstitüsü. *Turkish Studies*, Volume 10/5 Spring, s. 27-56, <https://doi.org/10.7827/turkishstudies>.
- Aysal, N. (2005). Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: köy enstitüleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 35-36, Mayıs-Kasım, 267-282. https://doi.org/10.1501/tite_0000000047.
- Başgöz, İ. (2010). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de eğitimin genel görünümü. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, 7-18.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). Yer No: 30-18-1-2/ 117-54-1-2, Karar Sayısı: 7869.

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). Yer No: 30-18-1-2/ 117-54-1-2, (27 Temmuz 1948).
- Beşinci Maarif Şurası (1954). Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti.
- Boybeyi, S.,- Sallan Gül, S. (2008). Cumhuriyet aydınlanmasının kısa tarihi köy enstitülerini çevreleyen tarihsel ve toplumsal koşullar ve bugüne çıkarsamalar. *Toplum ve Demokrasi*, 2 (3), Mayıs-Ağustos, 67-92.
- Ceylan, S. (2008). *Demokrat parti iktidarı döneminde üniversite eğitimi (1950-1960)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çiftcioğlu, İ. (2007). Atatürk'ün Türk eğitimi hakkındaki görüş ve uygulamaları. *Akademik Bakış*, 13, Ekim, 1-26.
- Çoban, A. (2011). Öğretmen yetiştirme politikası olarak köy enstitüleri örneğinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), Mayıs, 449-458.
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler. *Akademik Bakış*, C. I, S. 2, Yaz, s. 155-176.
- Demokrat Parti Programı (1946). TBMM Kütüphanesi, Yer No: 2008-563, 10-12.
- Durak, D. M. (2008). Atatürk'ün eğitim anlayışı ve Kıbrıslı Mehmet Efendi'nin eğitimine katkıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), Ekim, 623-636. <https://doi.org/10.21764/efd.21092>
- Erdem, A. R. (2011). Atatürk'ün eğitim liderliğinin başarısı: Türk eğitim devrimi. *Belgi Dergisi*, 1 (2), 163-181.
- Erdem, A. R. (2012). Atatürk'ün liderliğinde üniversite reformu: Yükseköğretim ve bilim tarihimizde dönüm noktası. *Belgi Dergisi*, 4(Yaz /II), 376-388.
- Eyyupoğlu, İ. (2007). Köy enstitülerinin kuruluşu ve Pulur köy enstitüsü öğrencilerinden Muammer Genç'in anıları. *DergiPark /Atatürk Dergisi*, 6(1), 1-21.
- Gezer, M. (2012). *Demokrat Parti iktidarının halk eğitimi politikaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.479290>
- Güneş, H. N. (2016). Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının liberal-muhafazakâr yüzü. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(Ek sayı), Aralık, 59-80. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.460421>
- Karakök, T. (2011). Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(2), Ağustos, 89-97. DOI: 10.5961/jhes.2011.014.
- Kardaş, A. (2017). Cumhuriyet Dönemi'nde bir hareketin son temsilcisi: Ernis köy enstitüsü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(48), Şubat, 184-190. <https://doi.org/10.17719/jisr.2017.1492>
- Karlı, M. (2008). *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de çok partili yaşama geçişteki dış etkenler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.421119>
- Keskin, Y. Z. (2012). Demokrat Parti iktidarı ve günümüze yansımaları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, Mayıs, 107-130. <https://doi.org/10.9775/kausbed.2018.042>
- Koç, N. (2010). Köy enstitülerinde iş hayatı. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10, 68-88.

- Korhan, T. (2016). Demokrat Parti döneminde Adana'da Amerikan etkisi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 39-47. <https://doi.org/10.17755/esosder.381713>
- Mango, A. (2005). *Türkiye ve Türkler 1938'den günümüze*, Çeviren: Fusun Doruker, Remzi Kitabevi.
- Marım, Y., Sam, R. (2018). 1950-1960 arası Amerikalı uzman raporları bağlamında Türk eğitim sistemine çizilen yol haritası. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 30, 11-33.
- Namal, Y. (2012). Türkiye'de 1933–1950 yılları arasında Yükseköğretime yabancı bilim adamlarının katkıları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), Nisan, 14-19.
- Özkan, S. (2008). *Türk eğitim tarihi*. Nobel Yayınları.
- Özmen, Y. P. (2018). Türk parti sisteminde parçalanmışlık ve seçimsel dalgalanmalar. *Akademik Hassasiyetler*, 5(9), 17-35.
- Resmi Gazete (1924). S. 63, Tertip: 3, C. 5.
- Resmi Gazete (1925). (Ek: 22.4.1341(1925) Tarih ve 637/1 sayılı kanun md.) 430 sayılı kanuna ek ve değişiklik getiren mevzuat.
- Sallan Gül, S., Alican, A. (2015). Cumhuriyet modernleşmesinin Anadolu ateşi köy enstitüleri. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10-11/Güz 2014 - Bahar 2015, 12-27.
- Tangülü, Z., Karadeniz, O., Ateş, S. (2014). Cumhuriyet dönemi eğitim sistemimizde yabancı uzman raporları (1924-1960). *Turkish Studies*, Volume 9/5, 1895-1910. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.6622>
- Tangülü, Z. (2012). Demokrat Parti dönemi eğitim politikaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 389-410.
- Tarım, O. (2013). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşdöven, Z. (2013). *Demokrat Parti dönemi eğitim anlayışı (1950-1960)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, G. N. (2008). *Cumhuriyetin ilk döneminde türk eğitim sistemi ve köy enstitüleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçın, D., Akbıyık, Y., Özkaya, Y. (2007). *Türkiye cumhuriyeti tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yüce, C. (2008). *Demokrat Parti'nin eğitim politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.479290>
- Yücel, M. S. (2002). Menderes dönemi ve demokrasiye geçiş (1950-1960)". *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 16, 1542-1577.